

ALEKSANDR MAKEDONSKIYNING HARBIY YURISHARI

Tursunboyeva Barchinoy Fayzulla qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Aleksandr Makedoniskiyning harbiy yurishlari bosib olingan hududlari haqida so'z boradi.*

Kalit So'zlar: *Ellinizm, epaminond, Antipatr, Gellespont, satraplar, Gordian tuguni.*

Aleksandr tarixdagi eng taniqli harbiy rahbarlardan biri edi. U o'n bir yillik hukmronligi davrida Kichik Osiyo, Misr, Fors va boshqa mamlakatlarni zabt etib, qudratli imperiya yaratdi. U Hindistonga yetib bordi, ammo u yerdan qaytishga majbur bo'ldi. Chunki, uning armiyasi katta muammolarga duch keldi. Buyuk Aleksandr hukmronligi davrida Yunoniston va Sharq madaniy merosining birlashishi keyingi 300 yil davomida dunyoqarashni shakllantirgan "ellinizm davri" ni shakllantirdi. Aleksandr Makedonskiy Bobilda 33 yoshida vafot etdi. Aleksandr III Makedoniya imperatori edi va o'n bir yil ichida ulkan hududni bosib oldi. Bu bugungi me'yorlar bo'yicha taxminan quyidagi zamonaviy mamlakatlarga to'g'ri keladi: Gretsiya, Turkiya, Suriya, Livan, Isroil, Iordaniya, Misr, Iroq, Eron, Afg'oniston va Pokiston. U tarixdagi eng taniqli sarkardalar va davlat arboblardan biri edi. Vafotidan keyin unga "Buyuk" taxallusi berilgan. Buyuk Aleksandr strategik mahorat va mutlaq kuch uchun o'zgarmas iroda bilan ajralib turadigan buyuk tarixiy shaxs edi. Mahoratli qo'mondon o'z hayotini fathga bag'ishladi, askarlariga jasorat va g'ayrat namunasini taqdim etdi. U izdoshlari va muxoliflariga nisbatan shafqatsiz bo'lganidek, atrofidagi sodir insonlar uchun saxovatli bo'lishi mumkin edi.

Aleksandr miloddan avvalgi 356 yildatug'ilgan. O'sha paytda Makedoniya poytaxti - Pella bo'lgan. U Makedoniya qiroli Filipp II va Epirus malikasi Olimpianing o'g'li edi. Filipp o'n uch yoshli Aleksandrni Mejaga yubordi, u yerda miloddan avvalgi 342-340 yillarda yunon faylasufi Aristoteldan ta'lim oldi. U ritorika, adabiyot, geografiya va harbiy fanlar bo'yicha bilimlarga ega bo'ldi. Bu uning ilm-fan, tibbiyot va falsafaga muhabbatini kuchaytirdi.

Aristotel Aleksandrda kuchli ta'sir ko'rsatdi, bu uning intellektual rivojlanishi va yunon madaniyatiga sig'inishi uchun juda muhim edi. Ko'pgina olimlar Iskandarga (Aleksandrda) hamrohlik qilgan. Fors imperiyasining keyingi yurishlaridan boshlab u Aristotelga begona hayvonlar, o'simliklar, suvlar va mamlakatlar to'g'risida yangi bilimlarni muntazam ravishda yuborib turdi.

Uning otasi doimiy harbiy yurishlar tufayli ko'pincha yo'q edi. Aleksandr qudratli va irodali onaning ta'sirida o'sdi. U Aleksandrni shoh taxtida ko'rishni xohlardi. Shu sababli, u hatto qarshilik ko'rsata olmadi va o'zining ukasi Arxidaosni zaharladi. Olimpiya erini yomon ko'rar edi, chunki u boshqa ayollarga uylangan paytida unga

uylangan. Uning so'nggi xotini Kleopatra edi. Miloddan avvalgi 337 yilda Aleksandrning otasi Kleopatra bilan turmush qurganida ota va o'g'il o'rtasida to'qnashuvlar bo'lgan. Aleksandr haydab chiqarildi va qochib ketdi. Ammo taxt uchun kurashda otasi bilan keyingi janjaldan keyin ham oldindan belgilab qo'yilganidek Aleksandr taxtga o'tiradi va armiyaning bosh qo'mondoni bo'ladi. Miloddan avvalgi 336 yilda Filipp II o'ldirilgunga qadar, Makedoniya kuchli hokimiyat institutiga ega bo'lgan qudratli imperiyaga aylandi. Oltin konlari topilishi, harbiy yurishlar va Filipp qudratli imperiya vujudga kelishiga zamin yaratdi. Filipp II Korinf ligasini tuzdi. Filipp II vafotidan so'ng, Aleksandr o'zining barcha raqiblarini o'ldirgan yoki haydab chiqargan holda taxtga o'tirdi. U shuningdek, armiya qo'mondoni va Korinf kongressining rahbari sifatida ham ajralib turardi. Eramizdan avvalgi 335 yilda Aleksandr Makedonskiy ajralib ketgan Frakiya qabilalarini bo'ysundirish uchun shimolga yurish boshladi. Bu yurish qiyin bo'lgan. Tog'liklar tog'lar ustidan turib makedon askarlari ustiga og'ir aravalarni ag'darganlar, lekin askarlar yerga yotib olib, o'zlarini qalqon bilan pana qilganlar.

Qo'zg'alonchi barbar qabilalari ham Iskandarga tahdid qila boshladilar.

Ammo, Aleksandr miloddan avvalgi 355-yilda frakiyaliklar va illyuriyaliklar qo'zg'alonlarini mag'lub etdi. Bolqon yarim oroli davlatlari Aleksandrning gegemonligini tan olishdan bosh tortgach, u shaharni vayron qildi va barcha aholini qulga aylantirdi.

Shu tariqa, Korinf kongressi Aleksandrga Fors imperiyasiga qarshi urush olib borishni buyurdi. Miloddan avvalgi 480-yilda forslar tomonidan Afinani yo'q qilish va Kichik Osiyoning qirg'oq shaharlarini Fors hukmronligidan ozod qilish uchun qasos olish oqilona yo'l edi. Aleksandr Gretsiyada o'z hokimiyatini batamom qayta tiklagandan keyin Eronga yurish qilishga tayyorlana boshladi, chunki bu yurishni uning otasiga amalga oshirolmagan edi. Eramizdan avvalgi 334-yilning butunqishi qo'shinlarni to'plash va ta'lim berish bilan o'tdi. Qo'shinlar Frakiya sohilidagi Amfipol shahrida to'plangan edi. Aleksandr Makedonskiyning armiyasi asarlari ko'p emas edi. U 30 ming piyoda askardan va 5 ming otliq askardan iborat edi. Ammibu armiya Filipp II Epaminond harbiy tuzilish asosida joriy qilgan yangi xarbiy tuzumdan juda yaxshi ta'lim olgan edi. Bundan tashqari, makedon armiyasida yo'llar quradigan maxsus otryadlar, qal'alarni olish uchun moslamalarga xizmat qiladigan otryadlar va boshqa xil otryadlar bor ediki, bunday narsalarning hech biri grek armiyasida yo'q edi. Armiya eramizdan avvalgi 334-yilning bahorida yurish boshladi. Aleksandr yurish vaqtida Makedoniyani boshqarib turishni Filippning do'stlaridan biri bo'lmish Antipatrga topshiradi. Eronning bu vaqtda mudofaaga tayyor emasligi ma'lum bo'ladi. Bu ulkan davlat o'z qo'shinlarini ikki yil ichida to'plab olishi mumkin edi. Aleksandr sardorligidagi qo'shinlarning sohilga kelib qo'nishiga to'sqinlik qilish mumkin edi. Lekin forslar hech nima qilmadilar. Natijada Aleksandr bemalol Gellespontdan suzib o'tdi. Eron davlati qulash oldida turgan edi. Uni o'zaro urush-janjallar kemirmoqda edi. Eramizdan avvalgi 338-yilda podsho Artakserks III o'ldirilgandan keyinikki yil davomida bo'lib turgan g'alayonlar

mamlakatni yana kuproq zaiflashtirgan edi. Eramizdan avvalgi 336-yilda saroy ahli podsho xonadoni a'zolaridan Kodomoni taxtga chiqarishdi va u Doro III (eramizdan avvalgi 336—330 yillar) nomi bilan podsholik qildi. Eron davlatida birlik yo'q edi. Satraplar (noiblar) mustaqillikka intilardilar. Markaziy hokimiyat juda zaif edi. Turli xildagi soliqlar Kichik Osiyo aholisini mahalliy Eron ma'murlariga qarshi gijgijlamoqda edi. Ana shu holatlarning hammasi Aleksandrga Osiyoga bostirib kirishga ko'maklashdi. Fors qo'shinlari bilan Granik daryosidagi birinchi jang Ioniya qirg'oqlari va yunonlar kelib chiqqan shaharlarning ozod qilinishiga olib keldi. Aleksandr Frigiya poytaxti Gordionga (hozirgi Anqara yaqinida) ko'chib o'tdi. Bu yerda keyinchalik "Gordian tuguni" deb nomlangan voqealar bo'lib o'tdi. Uni Makedoniyalik Aleksandr qilich bilan kesishga muvaffaq bo'ldi. Afsonaga ko'ra, murakkab tugunni yechishga muvaffaq bo'lgan kishi jahon imperiyasining hukmdori bo'lishi kerak. Aleksandr yanada janubga qarab harakat qildi va miloddan avvalgi 333-yilda Issusda Fors shohi Doro qo'shini bilan uchrashdi. Forslar jang qilishni afzal ko'rdilar, ammo ular jangda mag'lub bo'ldilar. Aleksandr butun qirol oilasi asirga oldi, ammo u mahbuslarga yumshoq munosabatda bo'ldi. U fors malikasiga uylandi. Doro Aleksandrga imperiyasining g'arbiy qismini va'da qildi, ammo Aleksandr bu tinchlik taklifiga rozi bo'lmadi. U bir necha oylik qamaldan so'ng Tir va Falastinning dengiz istehkomlarini bo'ysundirib, miloddan avvalgi 332-yilda Suriya qirg'og'iga ko'chib o'tdi. Misrni Aleksandr jangsiz olib ketishi mumkin edi. U miloddan avvalgi 331-yilda ko'p asrlar davomida o'sha paytda dunyodagi eng muhim savdo markazi bo'lgan Iskandariya shahriga asos solgan. Ruhoniyilar uni "Fir'avn" deb e'lon qilishdi va uni Misrning quyosh xudosi Amunning o'g'li deb bilishdi. Iskandar fir'avn va Xudoning o'g'li deb nomlanganidan keyin u o'zining totalitar tuzumini va makedoniyaliklar va yunonlarning ma'qulini olmagan mutlaq hokimiyatini o'rnatdi. Bu orada shoh Doro kuchliroq qo'shin yig'di. Miloddan avvalgi 331-yilda Gavgamela jangida Aleksandr Makedonskiy Doro ustidan g'alaba qozondi, ammo u yana qochishga muvaffaq bo'ldi. Iskandar o'zini "Osiyo g'olibi" deb e'lon qildi va kurashsiz Fors poytaxti Bobil, Susa va Persepolisni o'zlarining behisob boyliklari bilan tortib oldi. U Akropolni yo'q qilish uchun Persepolisdagi shoh saroyini Sohil bo'yidagi shaharlarning tiklanishi va Persepolisdagi saroyning vayron qilinishi bilan Aleksandr miloddan avvalgi 33- yilda "Paellenin Vendetta"ni yakunladi. Biroq, uning harbiy yurishi hali tugamagan: u Fors imperiyasini to'liq zabt etishni niyat qilgandi. Birinchidan, u fors zodagonlarini hokim qilib tayinladi va birinchi marta o'z qo'shiniga fors askarlarini qabul qildi. U izdoshlaridan xudo shohi oldida bo'lgani kabi bosh egishni talab qilganidan so'ng, unga qarshi makedoniyaliklarning fitnalari va g'alayonlari boshlandi. Iskandar isyonchilarni qatl etdi. U sharqiy Fors va Baqtriyani (hozirgi sharqiy Eron va Afg'onistonni) bosib olib, miloddan avvalgi 327-yilda Baqtriya malikasi Roksanaga uylandi. Aleksandr Dariusni ta'qib qilishni davom ettirdi, ammo u tez orada o'ldirildi va shoh sharafi bilan dafn qilindi.

Buyuk Aleksandr Gibraltardan dunyoning sharqiy qismigacha imperiya yaratmoqchi edi. U o'z qo'shinlarini Hindikush orqali Hind tog'iga (zamonaviy Pokistonda) borgan sari olib bordi. Miloddan avvalgi 326-yilda Gidaspe daryosida hind qirol Porus va uning taktikalari tanish bo'lmagan qo'shinlariga qarshi kuchli jang bo'lib o'tdi. Aleksandr qo'shinida katta yo'qotishlarga qaramay, Porus qo'shinlari mag'lubiyatga uchradi.

Bu vaqtga kelib Aleksandrning askarlari taxminan 18000 km masofani bosib o'tdilar. Uzoq davom etgan yomg'ir tufayli ilgarilashning iloji yo'q edi va askarlar g'ayriinsoniy harakatlarni amalga oshirdilar: kiyim-kechak va etiklar eskirgan va doimo nam bo'lib, ho'llangan oziq-ovqat, qurol-yarog', otlar va aravalar yaroqsiz holga keldi. G'ayrioddiy ob-havo, harakatdagi qiyinchiliklar va Hindistonning keng hududlari armiyaning ruhiy holatiga putur yetkazdi.

Askarlar endi yurishni va jang qilishni davom ettirishni xohlamadilar. Nihoyat, charchagan askarlar qo'zg'alon ko'tarib, miloddan avvalgi 325-yilda Aleksandrning o'z mamlakati tomon qattishiga majbur qilishdi. Imperator Aleksandr Makedonskiy Hind deltasiga yetib bordi, keyin qo'shin uch qismga bo'linib, Forsga qaytib keldi: bir qismi dengiz orqali ketdi; ikkinchisi qo'shinlarning bir qismi bilan quruqlik bilan qaytib keldi; Buyuk Iskandar armiyaning uchinchi va eng katta qismini Gedrosiya cho'lidan (bugungi Belujiston) olib borgan holda boshqargan. Makedoniya imperatori o'z armiyasi bilan ta'riflab bo'lmaydigan darajada og'ir yo'lni bosib o'tdi VA o'z ko'xlagan manziliga yetib bordi,. Bu shu qadar qiyinediki, ko'pchilik askarlar omon qolmadi.

Suzaning ommaviy nikohi Aleksandrning birlashish siyosatiga xizmat qildi: uning maqsadi o'zining ulkan imperiyasi - makedoniyalik-yunoncha, shuningdek fors tilidagi xalqlarning etnik, madaniy va siyosiy bo'linishlarini bartaraf etish edi. Fors oilalarining qizlari bilan 10 ming makedoniyalikka uylanib, u ikki xalqni yarashtirmoqchi va birlashtirmoqchi edi. Buyuk Iskandarning o'zi miloddan avvalgi 327-yildan boshlab Roksanaga uylangan, shuningdek, Doro qizi Statiraga uylangan edi. Aleksandr yurishlari natijasida vujudga kelgan ulkan saltanat hududi Hind daryosidan Dunayga qadar cho'zilgan bo'lib, u qadimgi dunyoning eng yirik davlati edi. Lekin mustahkam ichki aloqalari bo'lmagan bu saltanat Aleksandr vafot etgach, tezda parchalanib ketgan va uning hududida bir qancha ellinistik davlatlar vujudga kelgan. Aleksandr harbiy san'at tarixida yirik sarkarda sifatida mashhurdir. Qadim zamonlardan (mil. av. 200 yil) Aleksandr haqida ko'plab rivoyat, afsona, doston va miniaturalar yaratilgan. Ular o'rta asr adabiyotiga ham kirib kelgan. Aleksandr imperiyani to'liq tikladi va shu bilan yunonlar uchun keng hududlar va savdo imkoniyatlarini ochdi: imperatorlik hukumati va armiyasi forslar va makedoniyaliklarga teng huquqlarni berdi. Aleksandr yunonlarning Afina modeli bo'yicha demokratik konstitutsiyani bergan ko'plab yangi yaratilgan shaharlar orqali mamlakatda hamjihatlikni mustahkamladi. Yo'l tarmog'ining rivojlanishi va Aleksandrning yangi pul birliklari yagona valyuta sifatida jahon savdosini osonlashtirdi. Til standartlashtirildi (rasmiy til sifatida yunoncha).

Ammo makedoniyaliklarning yangiliklari forslar tomonidan xo'rlik sifatida qabul qilindi va qattiq qarshilikka duch keldi.

Xulosa qilib aytganda, Aleksandr Bobilda xalqlarni birlashtirish rejasini yakunladi va Arabiston va Karfagenni bosib olish uchun yangi rejalar tayyorladi. Ammo u bu rejani amalga oshirolmadi, chunki miloddan avvalgi 323-yilda Bobilda isitmadan vafot etdi. Buyuk Iskandar imperiyasi imperiyada hokimiyat uchun o'z vorislarining kurashi tufayli asta-sekin parchalanib ketdi. Biroq, yunon madaniyati yanada keng tarqaldi. Yunoniston va Sharq madaniyatining birlashishi (tilida, dinida va turmush tarzida) Aleksandr davrida yuz bergan "ellinizm" deb nomlangan

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.<http://history-doc.ru/aleksandr-makedonskij/> sayti
2. Yu.S. Krushkol. Qadimgi dunyo tarixi II qism O'QITUVCHI NASHRIYOTI Toshkent —1975.
3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Aleksandr>
4. <https://english-life.uz/aleksandr-makedonskiyning-harbiy-yurishlari/>
5. <https://fayllar.org/aleksandar-makedonskiyning-harbiy-yurishlari-va-unga-qarshi-ku.html>